

ТЕХНОЛОГО-МЕТОДИЧНА ОРІЄНТОВАНІСТЬ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ТВОРЧОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ОСВІТИ

TECHNOLOGICAL AND METHODOLOGICAL ORIENTATION OF TRAINING FUTURE TEACHERS FOR CREATIVE PEDAGOGICAL ACTIVITY AS A CONCEPT OF TECHNOLOGIZATION OF EDUCATION

У статті науково обґрунтовані теоретичні та методичні засади, концептуальні положення організації професійної підготовки майбутніх учителів до творчої діяльності технологічно-методичної спрямованості, розвитку їх творчого потенціалу на базі особистісно-орієнтованого, креативно-діяльнісного, змістовно-процесуального, проблемно-ситуаційного, задачного та технологічного підходів, які є впровадженими в освітній процес закладу вищої освіти.

На основі аналізу провідних наукових ідей та методологічних підходів, творчого внеску вітчизняних та іноземних вчених, було виявлено фактори актуалізації технологічно-методичної орієнтованості професійної підготовки майбутніх учителів до творчої праці та збагачення творчого потенціалу особистості майбутнього спеціаліста у системі вищої освіти; схарактеризовані основні концептуальні положення моделі формування творчої особистості в умовах технологізації освіти; з'ясовано сутність і специфіка розвитку творчого потенціалу як важливого складника педагогічного професіоналізму; конкретизовано основні концептуальні положення реалізації професійної підготовки технологічно-методичної спрямованості; виокремлено структурно-компонентний склад змісту моделі системи розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів, що інтегрує методологічний, теоретичний, змістово-процесуальний і практичний концепти; виокремлено педагогічні умови її реалізації.

Доведено, що технологізація освітнього процесу на основі задачного, подієво-ситуаційного й креативно-творчого підходів до організації професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти стимулює розвиток їхнього творчого потенціалу, нестандартних дій під час розв'язання навчальних проблем технологічно-методичної орієнтованості.

Ключові слова: концепція технологізації освіти, методологічні підходи, технологічно-методична орієнтованість змісту професійної підготовки, творчий потенціал особистості, технологічно-методичні засоби.

The article scientifically substantiates the theoretical and methodological principles, conceptual provisions of the organization of professional training of future teachers for creative activities of a technological and methodological orientation, the development of their creative potential on the basis of personality-oriented, creative-activity, content-process, problem-situational, task-based and technological approaches, which are implemented in the educational process of a higher education institution.

Based on the analysis of leading scientific ideas and methodological approaches, the creative contribution of domestic and foreign scientists, the factors of actualization of technological and methodological orientation of professional training of future teachers for creative work and enrichment of the creative potential of the personality of a future specialist in the higher education system were identified; the main conceptual provisions of the model of formation of a creative personality in the conditions of technologization of education were characterized; the essence and specifics of the development of creative potential as an important component of pedagogical professionalism were clarified; the main conceptual provisions of the implementation of professional training of technological and methodological orientation were specified; the structural and component composition of the content of the model of the system of development of creative potential of future teachers, which integrates methodological, theoretical, content-procedural and practical concepts, was identified; the pedagogical conditions of its implementation were identified.

It has been proven that the technologization of the educational process based on task-based, event-situational, and creative approaches to organizing the professional training of future teachers in higher education institutions stimulates the development of their creative potential and non-standard actions when solving educational problems of technological and methodological orientation.

Key words: concept of technologization of education, methodological approaches, technological and methodological orientation of the content of professional training, creative potential of the individual, technological and methodological means.

УДК 378:[37.011.3-051:54+57]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/82.2.28>

Чувасова Н.О.,
докт. пед. наук, професор,
професор кафедри біології та екології
Криворізького державного педагогічного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна система підготовки майбутніх учителів базується на основі концепції особистісно-орієнтованого навчання, організації індивідуально значущої діяльності, в якій реалізується їх професійне становлення. Зміна характеру освіти в умовах технологізації суспільства актуалізує потребу в педагогічних кадрах, здатних працювати в системі цифровізації, інформатизації та технологізації з використанням різноманітних

технологій. Це потребує концептуальних змін в характері професійної підготовки педагогічних кадрів.

Професійну підготовку як багатоаспектний фактор важливо сприймати не тільки як стандартний набір загальнокультурних і професійних знань, але і як сукупність соціально-технологічних факторів, які мають бути в центрі змісту освітнього процесу й способах опановування технологічно-методичним досвідом розв'язання педагогічних проблем.

Сучасний фахівець педагогічної сфери – це спеціаліст, здатний готувати особистість до творчої діяльності в умовах технологізації суспільства, використання технологічно-методичного інструментарію для підвищення креативності та рефлексивності дій, опановування за допомогою пізнавальних і вольових властивостей уміннями та навичками самовдосконалення, самооновлення й самозбагачення творчого потенціалу особистості в умовах технічного прогресу, розвитку її здатності до інновацій і нововведень у педагогічній праці.

В практиці закладу вищої освіти здатність майбутніх педагогів до технологічно-методичної діяльності не розглядається як важливий ресурс якості професійної підготовки, не співвідноситься з характером та спрямованістю професійної підготовки на формування творчого обліку сучасного вчителя. Як справедливо зазначає В. Кремень, «реалії сучасної цивілізації та пов'язані з ними нові обставини життя людини висувають і нові вимоги до освітньої системи, до навчальної діяльності, до самого вчителя» [1, с. 709-714]. У зв'язку з цим актуалізується проблема теоретичного обґрунтування нових напрямків концептуальних основ професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням нових підходів і елементів її вдосконалення на принципах технологізації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх педагогів, їх обґрунтування й подальший розвиток як стратегія педагогічної діяльності в усі часи викликала увагу вчених та практиків, стимулювали їх дії на основі використання не тільки зовнішніх, але й внутрішніх резервів як сукупності й взаємозалежності змісту, способів, методів, технологій в забезпеченні позитивної динаміки якості вищої освіти.

Важливу роль у розробці основ теорії творчої особистості відіграли дослідження закономірностей творчого процесу в різноманітних видах діяльності, визначення сутності творчості та творчого процесу в роботах Г. Балла, Дж. Брунера, В. Моляко та ін.), пошук шляхів оптимізації та активізації творчого мислення в працях А. Алексюка, В. Андрущенко, В. Лозової, Б. Чаговця та ін.). Проблемою формування особистості, розвитком її творчих якостей займалися І. Бех, А. Воронін, Дж. Гілфорд, А. Гуржий, С. Сисоєва, С. Устищенко та ін.

Очевидний інтерес представляють дослідження, що розкривають систему професійної підготовки особистості як суб'єкта інноваційних освітніх процесів, процес професійного розвитку та саморозвитку особистості студента, його творчих характеристик, наукового стилю мислення (С. Гончаренко, Н. Гузій, Н. Калініченко, Л. Кондрашова, Л. Нічуговська, О. Савченко та ін.). Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів витлумачене

як завдання їх професійної підготовки, що вможливає реалізацію в педагогічній практиці розвитку важливих якостей особистості, що стимулюють креативність дій особистості, розвиток самостійності, інноваційності, слугують імпульсом для розвитку творчого потенціалу, становлення самодостатності й самоствердження студентів в обраній професійній сфері.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Освітній процес – це не тільки організація діяльності на основі особистісних смислів, професійних знань, але й на її технологічно-методичних основах, що впливають на розвиток технічного мислення, готовності майбутніх фахівців до використання технічних та методичних засобів у виконанні освітніх завдань, опановування знаннями, вміннями, навичками та дій з багатоаспектною інформацією технологічно-методичної спрямованості.

Технологічно-методичні знання різняться між собою за характером змісту і дидактичним функціям, але усі впливають на формування цільної свідомості майбутнього фахівця, його здатності до організації процесів взаємодії професійних знань й технологічно-методичних дій, перетворення інформації в дидактичну систему, адекватну реальності технологізації освіти й забезпечення умов для формування готовності майбутніх учителів до практичних дій відповідно до вимог технологічної освіти.

Мета статті – обґрунтування концептуальних положень реалізації моделі професійної підготовки технологічно-методичної орієнтованості як важливого ресурсу розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Процес технологізації не реалізується стихійно, що зумовлює необхідність стратегії управління переходом знань в особистісні смисли, уміння, дії й технологічно-методичний досвід. Невипадково М. Кондрашов стверджує, що «сукупність теоретично-методичних положень і розроблених управлінських заходів, що реалізують необхідні організаційно-педагогічні умови, дасть змогу забезпечити ефективність упровадження структурно-функціональної системи управління якістю підготовки майбутніх фахівців до успішної професійної діяльності в умовах університетської освіти» [2, с. 36].

Технологізація освітнього процесу характеризується технологічно-методичною траєкторією, що потребує концептуалізації, комп'ютеризації й програмування дій, створення умов переорієнтації свідомості студентів з предметного знання на взаємодію інформації з технологічно-методичними засобами її засвоєння, розвитку їх здатності до інновацій і нововведень. При цьому важливу роль виконує перехід від репродуктивної до продуктивно-творчої моделі професійної підготовки,

побудованої на особистісно орієнтованому, змістово-процесуальному, креативно-діяльнісному, подієво-процесуальному, задачному і технологічному підходах її реалізації.

Проблеми підвищення якості освіти на різних рівнях досліджують науковці. «Якість освіти» розглядається як збалансована відповідність процесу, результату і самої освітньої системи цілям, потребам і соціальним стандартам освіти (О. Ляшенко [3]); як соціально-педагогічне явище, що спрямоване на пошук концептуальних засад визначення й оцінювання якості освіти (О. Савченко [5]). Якість важливо трактувати не тільки як результат діяльності, але і як процес формування творчих характеристик особистості майбутнього вчителя й оновлення орієнтованості його професійної підготовки з обліком змін характеру технологізації освіти.

Механізм розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів передбачає урахування таких напрямків професійної підготовки: цілеспрямованої організації розвивального освітнього середовища, складниками якого є освітній процес і технологічно-методична діяльність студентів; формування вимог до технологічно-методичної діяльності й відносин у системі «викладач-студент», відповідних рівню творчого виконання навчальних проблем і завдань; технологізація освітнього процесу для здійснення особистісно-орієнтованого і практично спрямованого навчання, ознайомлення майбутніх учителів з технологічними системами творчої діяльності; розширення форм, методів і засобів навчання, накопичення методичного забезпечення освітнього процесу та використання різних технологій, методів і форм навчальної роботи, які найбільш ефективно впливають на розвиток їхнього творчого потенціалу; своєчасного психолого-педагогічного супроводу, корекції дій студентів у реалізації ними індивідуальної стратегії розвитку власного творчого потенціалу; цілеспрямоване включення студентів у різноманітні види творчої діяльності технологічно-методичної орієнтованості, форми дидактичної взаємодії, співпраці та співтворчості між учасниками освітнього процесу, накопичення технологічно-методичного досвіду, формування потреби в педагогічній творчості, постійному оновленню знань і самовдосконаленню якостей творчої особистості; процес професійної підготовки майбутніх учителів має будуватися так, щоб вони не тільки засвоювали необхідну навчальну інформацію, але й намагалися вдосконалити наявний технологічно-методичний досвід, самостійно проєктували б і випробували на практиці нові форми й методи роботи, що позитивно впливали б на розвиток їхнього творчого потенціалу; ознайомлення майбутніх учителів з напрямками, тенденціями, концепціями розвитку творчої особистості, реалізації в педагогічній практиці творчої діяльності технологічно-методичної

орієнтованості й розвитку їх здібностей до новаторської, інноваційної праці.

Основою підготовки в умовах закладу вищої освіти є опанування майбутніми вчителями взірцями різних видів педагогічної діяльності технологічно-методичної спрямованості як важливого ресурсу збагачення творчого потенціалу їх особистості.

Нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів в умовах технологізації освіти актуалізують увагу на основних стратегічних напрямках, серед яких важливу роль відіграють:

- суб'єктність освітнього процесу, що передбачає прояв активності, самостійності, вибірковості, креативності, рефлексивності дій студентів, що забезпечують сприйняття, перероблення, репрезентацію й використання технологічно-методичних знань та умінь у розв'язанні професійних проблем;

- моделювання і проєктування змісту професійної підготовки на сучасних підходах до структури технологічно-методичної інформації, розуміння її ролі в професійно-творчому становленні майбутніх учителів;

- гармонізація змісту професійної підготовки з технологічно-методичним досвідом студентів, єдність теоретичного й процесуального аспектів освітнього процесу з опорою на особистісний сенс студентів, який має прояв у вигляді їх світоглядної позиції й практичних дій по набуттю технологічно-методичного досвіду розв'язання професійно-педагогічних проблем;

- взаємодія двох підсистем освітнього процесу – особистісного сенсу і дидактичних функцій з використання технологічно-методичного інструментарію навчання;

- спрямованості дій викладача на формування готовності майбутніх учителів до організації освітнього процесу на принципах його технологізації й установки студентів на активну пізнавальну діяльність технологічно-методичного характеру, при високому рівні самостійності, креативності дій студентів у вирішенні завдань технологічно-методичної орієнтованості.

Названі напрямки слугують важливими концептуальними положеннями створення моделі технологічно-методичної орієнтованості професійної підготовки майбутніх учителів до творчої педагогічної праці.

Важливими характеристиками цієї моделі є:

- зміст підготовки до творчої професійно-педагогічної діяльності (зміст має бути технологічно та методично спрямованим, задовольняти освітні, духовні, культурні та нестандартні дії особистості, забезпечувати розвиток індивідуальності, суб'єктності, креативно-рефлексивні можливості самореалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти). При оновленні змісту її необхідні: відповідність навчальних планів, програм

державного стандарту вищої освіти та програм стратегій індивідуального розвитку кожного студента, розширенню змісту підготовки шляхом технологічно-методичної й інноваційно спрямованої професійної інформації;

- спрямованість на підвищення якості підготовки студентів до креативної діяльності та рефлексії здобутих результатів шляхом гармонізації засвоєних теоретичних знань і закріплення вмінь і навичок застосування цих знань як інструмента розв'язання практичних проблем технологічно-методичної діяльності; здатність до саморозвитку і рефлексії як аналізу явищ власної свідомості й творчої діяльності; спрямованість особистості, сукупність мотивів, поглядів, свідомості, потреб і прагнення майбутнього вчителя до досягнення навчально-професійних цілей підготовки до творчої професійної діяльності технологічно-методичної спрямованості;

- суб'єкт-суб'єктна взаємодія в освітньому процесі, для якого характерна відкритість простору, сприйняття чи несприйняття студентами цінностей розвитку простору, паритетних відносин у ньому;

- реалізація технологічно-методичного супроводу освітнього процесу як важливої частини психолого-педагогічного супроводу професійної підготовки, технологізації освітнього процесу та його методичного забезпечення;

- кінцевий результат – збагачення творчого потенціалу майбутніх учителів як основи реалізації професійної діяльності технологічно-методичної орієнтованості (ставлення до самого себе як суб'єкта освітнього середовища і креативної діяльності, сукупність професійних цінностей, здатність до інновацій і нововведень у сфері технологічно-методичної діяльності, установка особистості на дидактичну взаємодію, співпрацю і співтворчість в освітньому процесі).

У цьому процесі найбільш важливими є розроблення стратегії орієнтованості професійної підготовки, активізація людського ресурсу та об'єктивізація інформаційного ресурсу, застосування інформації для розв'язання задач освітнього процесу й оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів в умовах технологізації освіти. Дії викладача мають бути спрямовані на організацію професійної підготовки, яка здатна адаптуватися до потреб і можливостей кожного студента, індивідуалізувати його творчі знахідки в роботі, стимулювати саморозвиток особистісних творчих якостей, без сформованості яких неможливо досягнути фахівцю результативності власних дій в будь-якій професійній сфері діяльності.

Предметом уваги викладача є освітній процес, психологічний клімат, подієво-рольова ситуація, які реалізуються засобами проєктування системи професійної підготовки в умовах закладу вищої освіти, шляхом розроблення творчих проєктів,

освітніх стратегій, які спрямовані на технологічно-методичну діяльність, що побудована на принципі педагогічної взаємодії, співпраці та співтворчості викладача і студентів. Дії викладача орієнтовані на забезпечення:

- рівня результативності, який характеризує майбутнього вчителя як людину компетентну, діяльну, ініціативну в справах і з установкою на досягнення прогнозованих результатів у нестандартній роботі;

- розвиток особистісних якостей, без яких неможливі педагогічні інновації, нововведення й творчий характер педагогічної праці;

- структурування змісту професійної підготовки, яка передбачає собою не тільки систему знань і вмінь, але і породжує особистісні смисли, перехід знань у цінності, «запускає» процеси саморозвитку, самоствердження і самовираження, необхідні для творчої діяльності технологічно-методичної орієнтованості;

- створення психологічного комфорту для кожного студента, психологічної захищеності, яка відповідає ситуації творчості й здатна забезпечити можливість збагачення творчого потенціалу кожним учасником професійної підготовки її результативності;

- оновлення і розширення професійних знань, формування готовності до творчої технологічно-методичної діяльності;

- засвоєння інноваційних технологій, форм, методів і засобів освітнього процесу, набуття досвіду технологічно-методичної діяльності;

- активізації професійно-творчої позиції студентів у освітньому процесі.

Основою цієї моделі слугують різні технології, які орієнтовані на особистість, освітню ситуацію, технологічно-методичне обладнання при розробленні стратегії й виборі засобів та способів дидактичної взаємодії в системі «викладач – студенти» в умовах технологізації освіти.

Технології забезпечують створення керованої системи освітнього процесу, підтримку усіх її особливостей, її упорядкованості, системності та якості, управління цільовими функціями професійного становлення студентів, переклад їх функціонування на новий більш якісний рівень професійно-творчого розвитку. Управлінські функції впливають на результативність педагогічних технологій, показниками яких є: установка студентів на технологічно-методичну діяльність, готовність до технологічно-методичних дій, творче використання технологічно-методичного інструментарію освітнього процесу, розвиток технічного мислення, креативності, швидкість реакції на зміну обставин в професійних ситуаціях, творча адаптація до цих змін.

У практиці закладу вищої освіти важливу роль відіграють технології вдосконалення управлінської його культури (технології організації адаптації до

творчої діяльності в умовах технологічної освіти; «неділі технолого-методичної майстерності», «круглі столи», «обмін технолого-методичним досвідом», «презентація авторських знахідок» та ін.). На основі виконання творчих завдань, нестандартних способів розв'язання навчальних проблем студенти засвоюють досвід технолого-методичної діяльності, яка є важливим чинником впливу на розвиток їхнього творчого потенціалу.

Необхідно організувати професійну підготовку майбутнього учителя так, щоби стимулювати розвиток їхнього творчого потенціалу, створювати умови для активної творчої діяльності, накопичення ними досвіду нестандартного розв'язання технолого-методичних проблем. Шлях до збагачення творчого потенціалу вчителя починається з усвідомлення, а потім зі створення «Я-концепції» його творчого саморозвитку. Це зумовлюється потребами в професійному особистісних якостей майбутнього вчителя.

Технологізація професійної підготовки студентів зумовлена реалізацією різних видів діяльності: пошуки шляхів використання репродуктивної й творчої діяльності в освітньому процесі з метою використання їхніх індивідуальних можливостей, мотивів, інтересів, потреб і досвіду технолого-методичної діяльності; моделювання в змісті професійної підготовки подієво-рольових ситуацій, які стимулюють активність, самостійність, креативність дій студентів; використання активних форм (лекцій-дискусій, лекцій-евристичних бесід, лекції-діалогу та ін.) і методів (мозкової атаки, ділової гри, рішення проблемних завдань та ін.) задля розвитку логічного мислення, вироблення нестандартних дій і включення кожного студента в різні види діяльності (ігрову, проєктну, тренінгову та ін.) для накопичення практичного досвіду творчого розв'язання педагогічних проблем технолого-методичної орієнтованості.

В умовах технологізації освітнього процесу важливу роль набувають технології технолого-методичної спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів, які є системою педагогічних дій, обумовлених особистісними якостями й властивостями учасників освітнього процесу, орієнтованих на створення розвивального освітнього середовища й опановування технолого-методичними знаннями, уміннями використання технолого-методичного обладнання на основі обміну смислами, індивідуальними досягненнями, способами та засобами професійного саморозвитку при постійному психолого-педагогічному супроводі цих процесів.

Вивчення й аналіз педагогічних розвідок вітчизняних і закордонних учених дозволяють трактувати професійну підготовку як взаємодію викладача і студентів в змодельованих подієво-рольових ситуаціях технолого-методичної орієнтованості,

наслідком якої є задоволеність студентів процесом пізнання, потреба в опановуванні теоретичними засадами та досвідом технолого-методичної діяльності, збагаченні творчого потенціалу майбутнього вчителя.

Авторські концептуальні положення оновлення професійної підготовки підтверджуються висновками інших дослідників, які наголошують на індивідуальній стратегії та творчому стилі діяльності, не тільки на теоретичній підготовці, а й на технологічному опрацюванні. Так Н. Мукан стверджує, що професійний розвиток учителів реалізується через: чітке визначення цілей, гнучкість планування, оцінювання й моніторинг процесу; атмосферу довіри, відкритого спілкування та співпраці; колегіальне прийняття рішень; практичне застосування нових знань, умінь, спрямування професійного розвитку на підвищення ефективності дій [4, с. 231]. Важливо надати майбутньому вчителю необхідні знання, уміння для забезпечення гармонійної взаємодії з технологічним суспільством.

У реалізації професійної підготовки важливу роль відіграють дії викладача, які мають бути орієнтовані на те, щоб студенти з першого року навчання в університеті зрозуміли роль творчої діяльності технолого-методичної орієнтованості в їхньому професійному становленні, сприймали себе здатними до інновацій і креативного розв'язання технолого-методичних проблем, досягали позитивних результатів, мали стійку установку на формування педагогічної творчості як важливої професійної риси особистості та готовності до нестандартної діяльності в умовах технологічної освіти.

Висновки. Таким чином, технолого-методична орієнтованість професійної підготовки є важливим ресурсом розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів в умовах технологізації освіти; її ефективність зумовлюється концептуальними засадами професійної підготовки, що містять необхідність технолого-методичної спрямованості змісту освітнього процесу, використання ефективних педагогічних технологій, орієнтованих на розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів, удосконалення технолого-методичного забезпечення й психолого-педагогічний супровід освітнього процесу.

Важлива експериментальна перевірка як концептуальні положення забезпечує: а) єдність змістової та процесуальної сторін професійної підготовки технолого-методичної орієнтованості; б) самостійний вибір студентами технолого-методичних завдань і дій; в) моделювання подієво-рольових ситуацій; г) використання діагностичного інструментарію й психолого-педагогічного супроводу в підвищенні якості професійного зростання майбутніх учителів в системі професійної підготовки технолого-методичної орієнтованості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія /[укладач О.О. Любар; ред. В.Г. Кремень]. Київ: Знання, 2005. 767 с.
2. Кондрашов М. М. Управління якістю підготовки майбутніх учителів до успішної професійної діяльності: теоретико-методичний аспект: монографія. Черкаси: ФОПГордієнкоЄ.І., 2019. 458 с.
3. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти. *Педагогіка і психологія*. 2005. № 1 (46). С. 5–12.
4. Мукан Н. Система неперервної професійної освіти педагогів Канади: інституція та їхня діяльність. *Вісник Львівського університету*. Серія: педагогічна, 2007. Вип. 22. С. 227–231.
5. Савченко О. П. Професійна підготовка сучасного вчителя: європейський вимір. *Вища школа України*. № 3 (Додаток). 2012. Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології». Т. 3. С. 337–348.